

บทความวิจัย

**การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
กับวิถีชีวิตชุมชน กรณีศึกษาชุมชนวัดเวียง ตำบลเวียง
อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี**

**A Change of Relationship between Cultural Arts and
a Community's Way of Life: A Case Study of Wat
Wieng Community, Tambon Wieng, Amphoe Chaiya,
Surat Thani**

พิชัย สุขวัน

กศ.ม. (ศิลปศึกษา)

ภาควิชาศิลปกรรม

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

Abstract

A Change of Relationship between Cultural Arts and a Community's Way of Life: A Case Study of Wat Wieng Community. Community's art and culture, both religious and local, convey different beliefs from that of capitalism development. Local art and culture emphasize the development of mind; this in turn helps create relationship between humans and humans as well as humans and environment through the process of interdependency and mutual respect for values

of each party. The esthetic value is therefore an abstract characteristic having been fostered in the old time's way of life. When the context of the agricultural society and natural surroundings can no longer be dependable in the community, the art and culture, too, become lessened in their value from the perspective of the present community. Their being unable to survive is probably due to the failure to add them up to any value in the day of capitalism.

Keywords : Cultural Arts, Community's Way of Life, Wat Wieng Community

บทคัดย่อ

ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนวัดเวียง ทั้งศิลปกรรมเชิงศาสนาและศิลปะพื้นบ้าน มีบริบทของความเชื่อแตกต่างจากแนวทางของการพัฒนาแบบทุนนิยมอย่างชัดเจน เพราะศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นมุ่งเน้นการพัฒนาทางจิตวิญญาณ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยการพึ่งพาอาศัย เคารพในคุณค่าซึ่งกันและกัน คุณค่าทางสุนทรียะจึงเป็นลักษณะทางนามธรรมที่ปลูกฝังอยู่ในวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ดังนั้นเมื่อบริบทของสังคมเกษตรกรรมและธรรมชาติสิ่งแวดล้อมไม่ได้เป็นที่พึ่งพิงของชุมชนอีกต่อไป ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นจึงลดคุณค่าความสำคัญจากวิถีชีวิตชุมชน เพราะไม่สามารถอยู่ร่วมสมัยและสร้างมูลค่าเพิ่มในยุคสังคมทุนนิยมได้

คำสำคัญ : ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชีวิตชุมชน และชุมชนวัดเวียง

บทนำ

ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น จัดว่าเป็นความรู้ที่มีอยู่ในทุกชุมชนทั่วโลก ความแตกต่างกันของศาสนา ความเชื่อ สิ่งแวดล้อม และการแก้ปัญหาในสภาพพื้นที่แต่ละแห่ง ย่อมพัฒนาเป็นความรู้ อันเป็นที่พึ่งทั้งด้านประโยชน์ใช้สอยทางร่างกาย และเป็นประโยชน์ทางจิตใจไปในคราวเดียวกัน ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งบ่งบอกความคิด ความเชื่อ ของการจัดการความรู้ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นจึงไม่ใช่สิ่งที่มีขอบเขตเฉพาะวัตถุ และระบบสุนทรียภาพเท่านั้น ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นย่อมกินความถึงระบบโครงสร้างของสังคมศาสนา

เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ฯลฯ ความรู้ทั้งหมดได้พัฒนาจนสัมพันธ์กันทุกมิติ ขึ้นอยู่กับว่าเราจะถอดรหัสความรู้จากศิลปวัฒนธรรมได้อย่างไร (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2543: 50)

การเปลี่ยนแปลงทางด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น สัมพันธ์อยู่กับกระแสของการพัฒนาสังคมให้ทันสมัย เริ่มตั้งแต่ยุคแห่งศาสนาเข้ามาแทนที่ความเชื่อแบบดั้งเดิม ก่อนจะเกิดการปฏิวัติทางการเมืองเพื่อเรียกร้องความเท่าเทียมทางสังคม จากนั้นมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ 18 พร้อมกับความสามารถในการใช้วิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนเศรษฐกิจ (ธีรยุทธ บุญมี, 2546: 24) และยุคสุดท้ายที่ได้พัฒนามาเมื่อ 200 ปีที่แล้ว คือ ยุคสมัยของทุนนิยม ซึ่งเรากำลังเผชิญกับปัญหาของทุนนิยมอยู่ในปัจจุบัน สังคมทุนนิยมไม่ได้จำกัดอยู่ในประเทศที่พัฒนาแล้วเท่านั้น แต่กลายขยายอาณาเขตเข้าสู่ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายให้กลายเป็นสังคมทุนนิยมด้วย รัฐบาลไทยตั้งแต่ปี 2504 เป็นต้นมาเห็นชอบกับทุนนิยมเป็นอย่างมาก จึงวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อต้อนรับการเข้ามาของทุนนิยมในเมืองไทย ดังนั้นเมื่อการเมืองมีลักษณะเป็นทุนนิยมอุตสาหกรรมภาคพลเมืองย่อมมีสภาพที่ถูกการเมืองบังคับให้เป็นทุนนิยมเช่นกัน (ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, 2544: 1-2)

ศิลปวัฒนธรรมถูกกล่าวถึงในมิติต่าง ๆ ตั้งแต่ยุคที่ยังมีความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติ และได้พัฒนามาเป็นความเชื่อทางศาสนาหลัก ๆ ของโลก จากนั้นศิลปวัฒนธรรมก็ถูกวิทยาศาสตร์พิสูจน์หาจิตวิญญาณของระบบคุณค่าเมื่อวิทยาศาสตร์อธิบายคุณค่าทางจิตวิญญาณไม่ได้ ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นถูกลดบทบาทในฐานะเป็นสิ่งเชิงซ้ำและเหลวไหล ครั้นพอก้าวเข้ายุคทุนนิยมศิลปวัฒนธรรมต้องอธิบายตัวเองในคุณค่าที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยระบบตลาดแบบกำไรขาดทุน ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ถูกทุนนิยมประเมินค่าว่าเป็นสิ่งที่ทำกำไรไม่ได้ พร้อมกันนั้นทุนนิยมก็สร้างความเชื่อเรื่องการเกษตรแบบดั้งเดิมให้เป็นการปฏิบัติเสียว คือ ปลูกเพื่อขายแทนปลูกเพื่อยังชีพ ทุนนิยมได้เคลื่อนย้ายคนจากชนบทเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม พร้อมกับการแข่งขันทางการค้าอย่างเข้มข้น ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เคยมีอิทธิพลควบคุมพฤติกรรมของชุมชนจึงลดบทบาทลงไปมาก การเปลี่ยนแปลงด้านวิถีคิดแบบทุนนิยม ไม่เพียงแต่เปลี่ยนความสัมพันธ์ทางศิลปวัฒนธรรมเท่านั้น แต่หมายถึง เปลี่ยนวิธีมองโลก ทศนคติความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (ประเวศ วะสี, 2541: 11) มนุษย์

จึงเกิดคำถามขึ้นว่า เราจะเลือกสกัดเฉพาะส่วนดีทั้งวัฒนธรรมดั้งเดิมและส่วนที่เป็นประโยชน์ของทุนนิยมมาใช้ประโยชน์ได้อย่างไร

งานวิจัยเรื่องนี้ จึงมุ่งที่จะศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชุมชน เพื่อแสดงการเคลื่อนไหวและการปะทะกันของศิลปวัฒนธรรม กับมิติของการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านอาชีพ ความเชื่อ ศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง ฯลฯ เพื่อแสดงให้เห็นว่าศิลปวัฒนธรรมที่เคยมีคุณค่าในอดีตได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และสืบค้นต่อไปว่าศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นได้เลือนหายไปจากความเชื่อของชุมชน หรือปรับตัวเข้ากับสภาพใหม่ เป็นสินค้าชุมชน เป็นการท่องเที่ยว หรือเป็นคุณค่าที่ฝังตัวอยู่ในพิพิธภัณฑ์หรือไม่อย่างไร ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ศึกษา คือชุมชนวัดเวียง ตำบลเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพราะพื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งที่มีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม ปรากฏให้เห็นอยู่ทั้งในรูปของโบราณสถานทางศาสนา ประติมากรรม จิตรกรรม รวมทั้งศิลปะพื้นบ้านและสิ่งประดิษฐ์ที่ใช้ในอาชีพเกษตร ผู้วิจัยเห็นว่า การวิจัยครั้งนี้สามารถค้นหาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงของศิลปวัฒนธรรมได้จากปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตของชุมชนกับศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลง

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนกับมิติความสัมพันธ์ของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นว่ามีกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างไร มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มีความผูกพันกับวิถีชีวิตอย่างเหนียวแน่นหรือแยกออกจากกัน และค้นหาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น

2. ขอบเขตด้านพื้นที่

ใช้พื้นที่ของชุมชนวัดเวียง ตำบลเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

เป็นพื้นที่ศึกษา เพราะเป็นชุมชนที่มีทั้งแหล่งโบราณสถาน ศิลปกรรมทางศาสนา และศิลปะพื้นบ้านในวิถีเกษตร และได้รับผลกระทบจากกระบวนการของการพัฒนา

วิธีการศึกษา

วิธีการศึกษาข้อมูลกระทำโดยการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และทำการศึกษภาคสนาม โดยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มย่อย ผู้ให้ข้อมูลเป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาแล้วเป็นเวลานาน ราว 60-80 ปี มีกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เช่น ชาวนา พ่อค้า ผู้นำชุมชน ครู พระภิกษุ นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภัณฑารักษ์ โดยสัมภาษณ์ใน 2 เรื่องหลัก คือ 1) บทบาทของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น 2) บริบทของการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชุมชน

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามอาศัยการสอบถามจากผู้ที่อยู่ในชุมชนมาเป็นเวลายาวนาน การตั้งแต่มุมชนเมื่อประมาณ 100 ปีมาแล้วมีสภาพเป็นป่า (เมื่อ) ส่วนประวัติย้อนหลังกว่านั้นใช้การศึกษาด้วยเอกสารทางประวัติศาสตร์เป็นหลัก ทั้งนี้ได้สัมภาษณ์บุคคลหลายกลุ่มเพื่อเป็นประโยชน์ในการได้มาซึ่งข้อมูลหลายด้าน เช่น การสืบค้นอาชีพดั้งเดิมของชุมชนวัดเวียง ข้อมูลประเภทนี้ได้อาศัยการให้ข้อมูลของกลุ่มชาวนาของชุมชนวัดเวียงบริเวณหมู่ 1-2 และบางส่วนได้ข้อมูลจากชาวนาในตำบลพุมเรียงและตำบลเลม็ด การที่อาศัยข้อมูลจากพื้นที่ที่ใกล้เคียงกับชุมชนที่ทำวิจัยเพราะเดิมทีพื้นที่แถบนี้ยังไม่ได้แบ่งพื้นที่เป็นเขตการปกครอง ผู้คนได้อาศัยและสัมพันธ์กันเป็นชุมชนใหญ่ มีการพึ่งพากันทั้งคนที่อาศัยอยู่เขตป่า ภูเขา ทุ่งนา และแถบชายทะเล

ส่วนต่อมาคือข้อมูลของชุมชนที่มีการค้าขายอย่างหนาแน่น ได้แก่ บริเวณสถานีรถไฟตลาดไชยา โดยอาศัยทายาทคนจีนที่เคยรับจ้างสร้างทางรถไฟในตอนปลายสมัยของรัชกาลที่ 5 มีครอบครัวของ นางอ้อย ศิริไพศาลกุล (2548), นางสาวน มณีรัตน์ (2548), นางกิมอยู่ แซ่ลิ้ม (2548), นายสุวรรณ วงศ์สุวรรณ (2547) เป็นต้น คนเหล่านี้ส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขายอยู่บริเวณดังกล่าว และมีส่วนสร้างการเปลี่ยนแปลงของชุมชนแห่งนี้เป็นอย่างมาก สอดคล้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ค่อย ๆ ได้รับการสนับสนุนจากแผนพัฒนาประเทศตามลำดับ

นอกจากนั้นข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ชุมชนในด้านศิลปวัฒนธรรมจำเป็นต้องอาศัยผู้ที่สัมพันธ์กับศิลปวัฒนธรรมของชุมชนอย่างจริงจัง เช่น นายชนะ นาคเวช,

นายมนัส นาคเวส และพระครูศรีปริญาติ ชฎาภรณ์ เป็นต้น ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับการบรรยายลักษณะของศิลปกรรมแบบมหายาน และศรีวิชัย ได้อาศัยข้อมูลเอกสารของท่านพุทธทาสภิกขุ, ท่านธรรมทาส พานิช และนักวิชาการด้านศาสนาพุทธแบบมหายานศึกษาประกอบการตีความ

การศึกษาข้อมูลภาคสนามได้กระทำใน 3 ลักษณะ ดังนี้

- 1) สัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Non-Structural Interview) เพื่อหาข้อมูลเบื้องต้น
- 2) สัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) ในแหล่งข้อมูลหลักซึ่งมีข้อมูลอยู่เป็นจำนวนมาก และตรงกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษาโดยใช้แบบสัมภาษณ์
- 3) ใช้การสนทนากลุ่ม (Focus Group) กลุ่มละ 5-7 คนตามบ้านเรือนหรือที่ทำการประจำหมู่บ้าน
- 4) ข้อมูลจากหน่วยงานราชการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอ และผังเมืองจังหวัด เป็นต้น

ผลการศึกษา

ผลการศึกษา พบว่า สาเหตุหลักของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปินวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวิถีชีวิตชุมชน คือ การไหลบ่าของกระแสทุนนิยมที่ค่อย ๆ เข้มข้นตามลำดับ แนวโน้มของการพัฒนาแบบทุนนิยม ถือเป็นหัวใจสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของโลกเมื่อ 200 ปีที่แล้ว ทุนนิยมพยายามกระตุ้นให้เกิดการค้าการลงทุน เกิดการบริโภค มีการเคลื่อนไหวของเงินตราอย่างรวดเร็ว หัวใจสำคัญของทุนนิยม คือ ความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจไม่ใช่ความเจริญเติบโตของวุฒิภาวะทางด้านจิตใจ สิ่งที่เกิดขึ้น คือ การสูญเสียของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ สุดท้ายก็สูญเสียการพึ่งตนเอง มนุษย์ในยุคทุนนิยมจึงต้องพึ่งการผลิตของระบบทุนเป็นหลัก โดยจะแยกหน้าที่ชัดเจนว่าใครเป็นผู้ผลิตและใครเป็นผู้มีหน้าที่บริโภค (วอลเดล เบลโลและคณะ, 2542: 6-7) ด้วยกลไกเช่นนี้ ผู้บริโภคซึ่งไม่มีทรัพยากรจึงต้องลดสถานะเป็นผู้ขายแรงงานระดับปฏิบัติการ เพื่อหารายได้มาบริโภคปัจจัยพื้นฐาน สภาพความยากจนของคนจำนวนมากจึงปฏิเสธไม่ได้ว่ามีเหตุผลมาจากโครงสร้างการผลิตแบบอุตสาหกรรม แม้แต่งงานคลาสสิกของ คาร์ล มาร์ก เรื่องของการต่อสู้ระหว่างนายทุนกับชนชั้นแรงงาน ยังได้รับการกล่าวถึงอยู่เสมอเมื่อมีความขัดแย้งกันในสังคมทุนนิยม สังคมเช่นนี้จะมีคนรวย

อยู่จำนวนน้อย และสามารถยึดครองทรัพย์สินจำนวนมากไว้ได้ ในทางตรงกันข้ามจะเกิดคนจนจำนวนมากที่ไม่มีทรัพย์สิน จึงต้องรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นการปรับให้ภาคอุตสาหกรรมหากำไรจากต้นทุนแรงงานราคาถูก เพราะมีคนจำนวนมากที่ไม่มีงานทำ ทั้งหมดนี้คือภาพของสังคมทุนนิยมที่กำลังรุกคืบเข้าสู่ทุกชุมชน (พิทยา ว่องกุล, 2541: 182-183) หากไม่มีการทำความเข้าใจกับระบบทุนนิยมอย่างเพียงพอแล้ว สังคมส่วนใหญ่จะหลงใหลในภาพเบื้องหน้าจนลืมพิจารณาเนื้อแท้ของกลไกตลาดเช่นนี้ นักวิเคราะห์ทางรัฐศาสตร์จึงชี้ให้เห็นว่า แม้แต่การบริหารจัดการรัฐของประเทศไทยก็กลายเป็นรัฐที่ต้องบริหารแบบการตลาด เพื่อให้สอดคล้องกับสังคมโลก (ชยอนันต์ สมุทรวณิช, 2544: 15)

ประวัติศาสตร์ของชุมชนวัดเวียงลัมพันยังอยู่กับการเดินทางเข้ามาของชาวอินเดีย และเผยแพร่ศาสนาทั้งพราหมณ์และพุทธศาสนา แต่ศิลปวัฒนธรรมที่เล็กร่องรอยให้ศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ส่วนใหญ่เป็นศิลปกรรมทางพุทธศาสนาแบบมหายาน (พุทธศาสนิกฯ, 2540: 50) ข้อมูลในส่วนนี้จึงเป็นพื้นฐานของการเชื่อมต่อระหว่างอดีตกับปัจจุบัน สาเหตุที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนวัดเวียงได้แก่

- 1) การเดินทางเข้ามาของชาวจีนเพื่อสร้างทางรถไฟในสมัยรัชกาลที่ 5
- 2) หลังจากนั้นคนจีนได้กลายเป็นพ่อค้าคนกลางที่ต่อเชื่อมสินค้ากับสังคมภายนอก ทำให้คนในชุมชนเริ่มสัมผัสกับการซื้อขายแลกเปลี่ยนในระบบเงินตรา ทั้งนี้เนื่องจากคนจีนไม่มีทรัพย์สินจึงจำเป็นต้องใช้เงินเป็นสื่อกลาง และใช้กลไกทางเศรษฐกิจเพื่อแลกกับทรัพย์สินในภายหลัง ซึ่งทำได้อย่างรวดเร็ว
- 3) การเปลี่ยนแปลงตามการพัฒนาของเส้นทางคมนาคมเข้าสู่พื้นที่ในชนบท ผลผลิตจากภายนอกและภายในจึงเกิดการแลกเปลี่ยนได้สะดวก และรวดเร็วขึ้นไม่เหมือนการสัญจรทางน้ำในอดีต
- 4) เมื่อสังคมเริ่มต้นเข้าสู่สังคมแห่งเงินตรา การส่งเสริมจากรัฐเพื่อให้เกิดการผลิตในเชิงอุตสาหกรรมจึงได้รับการตอบสนองจากชุมชนอย่างรวดเร็ว จึงมีการปลูกพืชในเชิงเศรษฐกิจโดยเฉพาะข้าว มีการเปลี่ยนมาใช้รถไถ ใช้พันธุ์ข้าว กข. 1-7 ใช้ปุ๋ย ใช้ยาฆ่าแมลง สภาพเช่นนี้จะได้ผลตอบแทนสูงในช่วงต้นแต่สุดท้ายจึงส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม และการผลิตที่มีต้นทุนสูงกว่ารายได้จากการขายผลผลิต สังคมชาวนาจึงมีหนี้สินจากนั้นเป็นต้นมา
- 5) เกิดผลกระทบจากการสัมปทานป่าไม้ทางทิศตะวันตกของชุมชนเมื่อช่วง

40 ปีที่ผ่านมา ทำให้แหล่งต้นน้ำของคลองไชยาถูกทำลาย จนปริมาณน้ำได้ลดลงอย่างมาก ส่งผลต่อการทำอาชีพทางการเกษตรของชุมชนวัดเวียง และไม่สามารถทำนาได้จนถึงปัจจุบัน ทุ่งนาจึงกลายเป็นทุ่งหญ้าที่รกร้างว่างเปล่า ส่วนชาวบ้านบางคนที่มีทุนเพียงพอก็แปรสภาพทุ่งนาเป็นสวนปาล์มน้ำมัน สวนยางพาราตามกลไกตลาดของพืชเศรษฐกิจ

6) เมื่อไม่สามารถดำรงชีวิตในภาคเกษตร รวมทั้งการมีหนี้สินที่เพิ่มพูนจากการตกเป็นผู้บริโภคมากกว่าผู้ผลิต ชาวนาจึงหันเข้าสู่การเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการส่งผลให้เกิดการย้ายถิ่นฐานของคนรุ่นหนุ่มสาว ส่วนบรรพบุรุษชาวนาก็มีอายุมาก ไม่มีกำลังพอที่จะทำอาชีพเกษตรกรรมได้ต่อไป ฉะนั้นสภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนวัดเวียงจึงสอดคล้องกับชุมชนเกษตรกรรมทั่วไปของสังคมไทย ที่ถูกการปฏิวัติอุตสาหกรรมเมื่อ 200 ปี หล่อหลอมให้เปลี่ยนวิธีการผลิต ซึ่งปัจจัยสำคัญที่สุดอยู่ที่สภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปจนไม่สามารถอาศัยเป็นต้นทุนในการผลิตได้

ข้อมูลส่วนที่แสดงให้เห็นองค์ประกอบของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนวัดเวียง ซึ่งแต่เดิมที่ยังคงอยู่ในภาคเกษตรกรรม และเกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม วิถีคิด และความสัมพันธ์กันทั้งมนุษย์ด้วยกัน และมนุษย์กับธรรมชาติ โดยมีปัจจัยหลักจากกระแสทุนนิยม เมื่อการเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้น ความสัมพันธ์ระหว่างศิลปินวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวิถีชีวิตชุมชน จึงเปลี่ยนแปลงไปด้วยปัจจัยหลายประการ

1. ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนวัดเวียง

ประชาชนที่ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะได้สัมผัสกับศิลปกรรมของชุมชนในยุคเกษตรกรรมลดน้อยลง เหตุผล คือ การพยายามเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรกรรมให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม ศิลปกรรมของชุมชนจึงกลายเป็นส่วนเกินในยุคของการใช้กลไกทางการตลาดเป็นเครื่องมือในการพัฒนา

1.1 ศิลปะเชิงพุทธศาสนา

ศิลปกรรมกับวิถีชีวิตชุมชนในยุคเกษตรกรรมได้มุ่งเน้นไปที่ความเชื่อทางพุทธศาสนา โดยทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการสร้างโลกทัศน์ทางสังคม และศิลปกรรมที่เน้นประโยชน์ใช้สอยอย่างศิลปะพื้นบ้าน ก็มีบรรทัดฐานแนวคิดมาจาก

ศิลปกรรมเชิงพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการเคารพในคุณค่าของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ศิลปกรรมชุมชนในยุคเกษตรกรรมจึงเป็นกระบวนการความสัมพันธ์กันระหว่างศาสนา มนุษย์ และสิ่งแวดล้อม

การศึกษาผลงานศิลปกรรมในเชิงพุทธศาสนานั้น มีความจำเป็นต้องผสมผสานกระบวนการค้นหาข้อมูลหลายแนวทาง ทั้งในสภาพพื้นที่จริงและเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่นักโบราณคดีได้ศึกษาค้นคว้าไว้ การศึกษาศิลปกรรมทางพุทธศาสนาจึงจำเป็นต้องอาศัยการผนวกความหมายของศิลปกรรมกับคำอธิบายในเชิงหลักธรรมอยู่บ้าง ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจความหมายของศิลปกรรมมากขึ้น การอธิบายประติมากรรมและสถาปัตยกรรมครั้งนี้ ได้อาศัยนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือ ท่านพุทธทาสภิกขุ, ท่านธรรมทาส พานิช และผู้เชี่ยวชาญทางด้านศิลปกรรมทางศาสนา โดยส่วนใหญ่จะค้นคว้าจากตำราที่ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเอาไว้

การกล่าวถึงศิลปกรรมเชิงพุทธศาสนาของชุมชนวัดเวียง จำเป็นต้องอธิบายความเป็นมาของการเดินทางของศิลปกรรมเหล่านั้น เพื่อปูพื้นฐานเบื้องต้นเพื่อรองรับความหมายในขั้นต่อไป นักโบราณคดีหลายสำนักได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับร่องรอยของศิลปกรรมท้องถิ่นเหล่านั้น ไม่ว่าจะปรากฏในเชิงพุทธศาสนาหรือศาสนาพราหมณ์ ว่าศิลปกรรมเหล่านั้นคือต้นเค้าของการเป็นอาณาจักรที่มีการสร้างอารยธรรมแถบทะเลใต้ขึ้น ซึ่งเท่าที่ค้นคว้าได้กล่าวถึงร่องรอยของอาณาจักร “ศรีวิชัย” และไม่แน่ชัดว่ามีเมืองหลวงอยู่ที่ใด แต่น่าจะมีการปกครองเป็นอาณาจักรขึ้น และสร้างสถาปัตยกรรมขึ้นเป็นของตนเอง โดยจำลองพระโพธิ์สัตว์อวโลกิเตศวรเทียบกับกษัตริย์ที่เคยปกครองประชาชน และใช้ธรรมะในการบริหารบ้านเมือง นักบวชที่มีชื่อเสียงอย่างหลวงจีนอั้งจิง (ราวพุทธศตวรรษที่ 7) ซึ่งได้เดินทางไปศึกษาธรรมในประเทศอินเดีย ก็ได้กล่าวถึงอาณาจักรแห่งนี้ว่ามีการศึกษาธรรมะกันอย่างจริงจัง นักบวชส่วนใหญ่เคร่งครัดในพระธรรมวินัยถึงกับแนะนำไว้ในบันทึกการเดินทางว่า หากเดินทางมาจากเมืองจีนก็ควรแวะพักเพื่อศึกษาธรรมะในขั้นต้นก่อนที่จะไปศึกษาพุทธศาสนาในประเทศอินเดียต่อไป (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2531: 77) เมื่อลำดับความตามจดหมายเหตุและตรวจสอบกับหลักฐานที่ปรากฏเป็นผลงานศิลปกรรมในเชิงพุทธศาสนาที่หลงเหลืออยู่ก็พอจะเห็นได้ว่า พุทธศาสนาน่าจะมีอิทธิพลต่อดินแดนแถบนี้เป็นอย่างมาก

นักโบราณคดีได้แสดงให้เห็นเส้นทางเดินของการเผยแพร่วัฒนธรรมทางศาสนาว่า มีต้นตอมาจากกิจการแสวงหาดินแดนใหม่ในราวพุทธศตวรรษที่ 5 เป็นต้นมา ชาวอินเดียนได้ล่องเรือจากเมืองมัลลลัสและเมืองใกล้เคียงเพื่อมายังสุวรรณภูมิ การเดินทางมายังดินแดนรอบอ่าวบ้านดอนนั้นไม่ได้เดินทางผ่านช่องแคบมะละกาแต่อย่างใด เพราะมีอุปสรรคหลายประการ ทั้งกัวลมมรสุมที่พัดกระหน่ำอยู่เสมอ และที่น่ากลัวกว่านั้นคือพวกโจรสลัดที่คอยปล้นเรือสินค้าที่เดินทางผ่านช่องแคบมะละกา (พุทธทาสภิกขุ, 2540: 18) ซึ่งในช่วงเวลาปัจจุบัน สื่อมวลชนยังเสนอข่าวโจรสลัดปล้นเรือพ่อค้าชาวญี่ปุ่นที่เดินทางผ่านทางนั้น ซึ่งช่วยตอกย้ำให้ประวัติศาสตร์ของช่องแคบแห่งนี้มีความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น ฉะนั้นการเดินทางเรือตัดตรงมายังอ่าวตะกั่วป่าในทะเลอันดามัน แล้วค่อย ๆ เดินทางมาตามลำน้ำตะกั่วป่า ก่อนที่จะเดินทางต่อมายังแม่น้ำตาปี และใช้พื้นที่ราบลุ่มรอบอ่าวบ้านดอนเป็นที่สำหรับตั้งเมืองขึ้น เพื่อติดต่อค้าขายกับชาวเรือในฝั่งตะวันออก เส้นทางลัดสายนี้เป็นเส้นทางที่น่าจะเป็นทางผ่านของชาวอินเดียนสู่สุวรรณภูมิ และต่อจากนั้นก็เดินทางผ่านไปสู่กัมพูชา เวียดนาม และประเทศอื่น ๆ ต่อไป (พุทธทาสภิกขุ, 2540: 9-10)

นอกจากนั้นประวัติศาสตร์ของการตั้งอาณาจักรก่อนพัฒนามาเป็นประเทศไทย ได้มีนักประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของอาณาจักรสำคัญในสุวรรณภูมิอยู่สามอาณาจักร ซึ่งทั้งหมดได้อาศัยทำเลปากแม่น้ำเป็นที่ตั้งของอาณาจักร และต่างก็มีเชื้อสายราชวงศ์จากอินเดียเช่นเดียวกันคือ “ราชวงศ์ไศเรนทรวงศ์” อาณาจักรแรกตั้งอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำตาปี (ศรีวิชัย) อาณาจักรที่สองตั้งอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (ทวารวดี) และอาณาจักรลุ่มแม่น้ำโขง (พูนัน) ความสัมพันธ์ของทั้งสามอาณาจักรนี้มีการแลกเปลี่ยนทรัพยากร ไปมาหาสู่กัน บางเวลาก็ทำสงครามรบพุ่งกัน เนื่องจากการแย่งชิงราชบัลลังก์ ดังนั้นการขุดค้นวัตถุโบราณของทั้งสามแหล่งนี้ได้แสดงให้เห็นร่องรอยของการเคยเป็นอาณาจักรตั้งแต่ก่อนจะมีประเทศสยามเป็นเวลาหลายพันปี (ธรรมทาส พานิช, 2538: 1-2)

ท่านพุทธทาสภิกขุ แสดงความเห็นเกี่ยวกับศิลปกรรมของชุมชนว่า หลักฐานทางศิลปกรรมที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน (โดยเฉพาะพระไพริศตว์อวโลกิตศวรร และสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัย) เป็นศิลปกรรมทางพุทธศาสนาแบบมหายาน โดยพื้นฐานของมหายานนั้น จะมีการผสมผสานความเชื่อแนวทางอื่น ๆ จากพุทธศาสนา

แบบดั้งเดิมด้วย เพราะในยุคที่พุทธศาสนาเกิดขึ้นในประเทศอินเดีย มีศาสนาต่าง ๆ อยู่มากมาย มีนักบวชบางกลุ่มหวาดกลัวว่า พุทธศาสนาหากดำรงอยู่ตามพระธรรมวินัยเดิมจะมีคนนับถือน้อย เนื่องจากสอนเรื่องของการไม่มีตัวตน ส่วนศาสนาอื่นนั้นมีการสอนเรื่องการกลับมาเกิดใหม่ สอนเรื่องโลกหลังความตายนักบวชบางกลุ่มจึงคิดจะเพิ่มจำนวนศาสนิกชนเพื่อชักนำให้เข้ามาบวชในพุทธศาสนา จึงเสนอว่าควรผสมผสานคำสอนให้มีเรื่องของอิเหนา เรื่องโลกหน้า เรื่องการเสวยผลบุญ ซึ่งเรื่องราวเหล่านี้มีอยู่ในศาสนาพราหมณ์ และศาสนาอื่น ๆ ในยุคนั้น พุทธศาสนาแบบมหายานจึงมีการประยุกต์คำสอนให้เข้ากับบริบทของสังคม (พุทธทาสภิกขุ, 2540: 83-84)

นอกจากนั้นนักทฤษฎีทางพุทธศาสนาได้เสนอว่า พุทธศาสนาแบบมหายานนั้นมีที่มาหลายแนวทาง ขึ้นอยู่กับเจ้าลัทธิแต่ละคนที่จะนำพุทธศาสนาไปตีความใหม่แล้วสอนให้โลดโผนกว่าเดิม เช่น ลัทธิศูนฺยยาวาท หมายถึงในโลกนี้ไม่มีอะไรเลยมีค่าเท่ากับศูนฺย ไม่มีเริ่มต้นไม่มีดำรงอยู่ และไม่มีที่สิ้นสุด ความเชื่อเช่นนี้ได้รับการสืบทอดมากมายในประเทศจีน ญี่ปุ่น ซึ่งผสมกับแนวคิดของนักปราชญ์พื้นเมืองกลายเป็นพุทธศาสนิกายเช่นจันมีคนศึกษากันอย่างกว้างขวาง แม้กระนั้นเจ้าลัทธิบางคนมีการประยุกต์ให้เข้ากับศาสนาที่สอนเรื่องวิญญาณ ก็กลายเป็นพุทธศาสนาแบบวิญญาณนิยม ซึ่งมีกลิ่นอายของศาสนาพราหมณ์ สอนเรื่องสวรรค์ชั้นต่าง ๆ สอนเรื่องการทำความดีแล้วได้เกิดเป็นพระโพธิสัตว์ที่คอยช่วยเหลือมนุษย์ให้ถึงนิพพานได้ก่อน แล้วพระโพธิสัตว์จึงจะเข้าถึงชั้นนิพพานเป็นคนสุดท้าย คติความเชื่อเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์เป็นผู้เสียสละอย่างถึงที่สุด (เดช ตุลวรรณะ, ม.ป.ป. : 38-39)

คำสอนเชิงความเชื่อแบบพระโพธิสัตว์ ทำให้การทำรูปเคารพของพระโพธิสัตว์ได้แสดงการเปรียบเทียบบกษัตริย์ที่เคยปกครองบ้านเมืองด้วยทศพิธราชธรรม เมื่อสิ้นพระชนม์ก็จะได้รับการสร้างสรรคศิลป์ประจำพระองค์ในฐานะของพระโพธิสัตว์ที่คอยช่วยเหลือผู้อื่น ทั้งในยามที่มีชีวิตอยู่และโลกหลังความตาย ซึ่งศิลาจารึกในสมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13-17) ได้บันทึกคุณความดีของกษัตริย์ที่เคยปกครองประชาชนในดินแดนแห่งนี้ตามความเชื่อข้างต้นและหลักฐานจากศิลาจารึกก็พอจะแสดงให้เห็นสภาพของชุมชนที่เคยดำรงอยู่ในช่วงเวลาที่ความเชื่อทางพุทธศาสนาได้ฝังอยู่ในจิตใจของราษฎรอย่างเหนียวแน่นเช่นเดียวกัน การสร้างศิลปกรรมทางศาสนาขึ้นมากมายจึงแสดงให้เห็นว่า ศิลปกรรมกับวิถีชีวิตมีส่วนร่วมที่

สัมพันธ์กันอย่างไม่แยกไม่ออก (พุทธทาสภิกขุ, 2540: 57-58)

เมื่อเปรียบเทียบศิลปกรรมในทางธุรกิจกับศิลปกรรมของชุมชนในแง่ของพุทธศาสนา จะเห็นภาพชัดขึ้นในลักษณะของจุดมุ่งหมายทางศิลปกรรม ศิลปกรรมในยุคเกษตรกรรม และยุคแห่งความรุ่งเรืองทางศาสนา จุดมุ่งหมายของศิลปกรรมคือการสร้างทัศนะของการค้นหาความจริงในชีวิต เป็นปรัชญาการดำรงชีวิตในเชิงพุทธศาสนา เป็นความรู้สึกรู้สึกของการเอาชนะกิเลสของตนเองนำไปสู่การอยู่ร่วมกันของชุมชนอย่างสันติ

ดังนั้นการกล่าวถึงศิลปกรรมเชิงพุทธศาสนาแบบมหายานของชุมชนวัดเวียง โดยนำเสนอตั้งแต่พัฒนาการของการเดินทางมาของชาวอินเดีย และได้สร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมขึ้นและหลงเหลือเป็นหลักฐานให้คาดการณ์สภาพทางสังคมในยุคโบราณได้ โดยเฉพาะความเชื่อในทางพุทธศาสนาแบบมหายานที่สอนให้เป็นผู้เสียสละเพื่อคนอื่นเป็นหลัก ซึ่งจะได้รับผลแห่งความดีในโลกหน้าเป็นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ต่อไป นอกจากผลงานศิลปกรรมทั้งหลายจะสะท้อนคำสอนด้านปริศนาธรรมเอาไว้แล้ว ยังมีร่องรอยของศิลปกรรมเชิงศาสนาในยุคหลัง ปรากฏเป็นภาพปริศนาธรรมบนสมุดข่อย ซึ่งเป็นจิตรกรรมร่วมสมัยเดียวกับศิลปกรรมในสมัยอยุธยา เขียนเป็นภาพบนสมุดข่อยบอกเล่าเรื่องราวคำสอนในเชิงพุทธศาสนา ส่วนผู้ชมก็ต้องตีความภาษาภาพเหล่านั้นจนเข้าใจความหมาย และเกิดการพัฒนาทางจิตใจ เข้าใจความหมายของชีวิตมากขึ้นตามลำดับ ศิลปกรรมในยุคแรก ๆ ตั้งแต่การเข้ามาของชาวอินเดียจนถึงศิลปกรรมในสมัยอยุธยา ชุมชนวัดเวียงได้แสดงภาพศิลปกรรมเหล่านั้น ซึ่งก็สัมพันธ์อยู่กับความเชื่อทางศาสนาทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นในด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงเข้าสู่กระแสแห่งการพัฒนาให้ทันสมัย ศิลปกรรมแบบดั้งเดิมก็ไม่นิยมและใช้ในวิถีชีวิตอีกต่อไป ทั้งนี้เพราะว่าบริบทของสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป คนในท้องถิ่นจึงมีวิถีของการดำรงอยู่ในสังคมแบบใหม่ โดยใช้เศรษฐกิจนำการพัฒนา และส่งผลต่อศิลปกรรมเชิงพุทธศาสนาในชุมชนวัดเวียง

1.2 ศิลปะพื้นบ้าน

ตามคำจำกัดความของงานวิจัยครั้งนี้ ศิลปะพื้นบ้าน หมายถึง สิ่งประดิษฐ์ที่ชาวบ้านได้อาศัยวัสดุจากสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนใหญ่ ในการนำมา

สร้างสรรค์เพื่อประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีวิต ซึ่งศิลปะพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นก็จะขึ้นอยู่กับสภาพตามธรรมชาติของท้องถิ่นนั้น เช่น ลักษณะการสร้างที่อยู่อาศัย การประดิษฐ์เครื่องใช้ในครัวเรือน การประดิษฐ์เครื่องมือทางการเกษตรกรรม หรือเครื่องประดับจากวัสดุในธรรมชาติ และเครื่องมือในการจับสัตว์แบบต่าง ๆ ถึงแม้ว่าจุดมุ่งหมายหลักของศิลปะพื้นบ้านคือ การสร้างสรรค์สิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันเป็นหลัก แต่นอกจากประโยชน์จากการใช้สอยในชีวิตประจำวันแล้ว ชาวบ้านได้เพิ่มลักษณะทางสุนทรียะ และความงามลงในศิลปะพื้นบ้านด้วย ทั้งนี้เพื่อแสดงลักษณะเฉพาะถิ่นลงไป

การเกิดขึ้นของศิลปะพื้นบ้านมักมีสภาพแวดล้อมที่ต้องพึ่งตนเองเป็นหลัก ทั้งนี้เพราะสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมก่อนที่จะมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมและระบบการผลิตแบบโรงงาน โดยเฉพาะในสังคมเกษตรกรรมหน้าที่ของการเป็นผู้ผลิตกับผู้บริโภคนั้นยังไม่ได้แยกกันเด็ดขาด สังคมเกษตรกรรมก่อนทุนนิยมจึงพึ่งตนเองได้ เพราะเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ด้วยเหตุนี้การผลิตเครื่องมือเครื่องใช้และอาหารขึ้นเองนั้น จะคำนึงถึงคุณภาพของการผลิตอย่างเข้มข้น เพราะผู้ผลิตต้องใช้สิ่งของเหล่านั้นด้วยตนเอง แต่ในยุคนี้มีการแยกหน้าที่กันเด็ดขาดระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค ผู้ผลิตจึงไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงคุณภาพในเชิงจริยธรรม เพราะตนเองไม่ได้ใช้สิ่งของเหล่านั้น หรือในทำนองเดียวกันอาจมีการผลิตโดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อข้างเคียง เพราะเน้นผลตอบแทนทางการค้ามากกว่าคุณภาพของสินค้า ดังนั้นหากเราเปรียบเทียบการประดิษฐ์ศิลปะพื้นบ้านในสังคมเกษตรดั้งเดิม จะเห็นคุณค่าที่แฝงเร้นอยู่ในสิ่งของแต่ละชิ้นงาน ไม่ว่าจะเป็นทางสิ่งแวดล้อม ทางทักษะฝีมือ การบริโภคแต่พอเพียง การพึ่งตนเอง การเลือกวัสดุที่เหมาะสมกับหน้าที่การใช้งาน

ศิลปะพื้นบ้านของชุมชนวัดเวียง ซึ่งเป็นสังคมแบบชานนา ลักษณะศิลปะพื้นบ้านจึงเกี่ยวพันกับอาชีพ เวลาว่าง และความเชื่อแบบสังคมชานนา เนื่องจากการทำนาต้องอาศัยฤดูกาลทางธรรมชาติเป็นหลัก สังคมชานนาจึงมีเวลาว่างจากการรอคอยฤดูเก็บเกี่ยว ทำให้มีเวลามากพอที่จะค่อย ๆ ประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้จากธรรมชาติได้ ศิลปะพื้นบ้านที่สร้างสรรค์ขึ้นก็จะเกี่ยวข้องกับสิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือน สิ่งของที่เกี่ยวข้องกับอาชีพทำนา และเครื่องมือสำหรับจับสัตว์ชนิดต่าง ๆ เพื่อเป็นอาหาร กระบวนการของการทำนาตั้งแต่การหว่านดำไปจนถึงการเก็บเกี่ยว การเคลื่อนย้าย การขนส่ง ล้วนแล้วแต่ประดิษฐ์เครื่องมือขึ้นจากวัสดุ

จากธรรมชาติทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่น ชาวชุมชนวัดเวียงใต้ประดิษฐ์เคียวเกี่ยวข้าวที่มีลักษณะเฉพาะ โดยออกแบบให้ส่วนที่เป็นด้ามมีลักษณะโค้งงอคล้ายกับหางของปลาไหล มีลักษณะขดไปมาคล้ายกับรูปกนกเปลวเพลิงในรูปแบบของจิตรกรรมไทย ซึ่งประโยชน์ของการใช้ด้ามเคียวชนิดนี้ก็เพื่อประโยชน์ในการใช้ด้ามรวบต้นข้าวตามขนาดวงโค้งของด้าม แล้วเกี่ยวด้วยด้ามที่มีคม ซึ่งการออกแบบเช่นนี้ย่อมต้องอาศัยการสังมประสพการณ์ แล้วพัฒนาศิลปะพื้นบ้านให้เหมาะสมกับอาชีพ นอกจากนี้เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวจากท้องนาแล้ว การเคลื่อนย้ายข้าวไปยังโรงสี หรือมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน ชาวบ้านก็ใช้ “ใบเตยหนาม” มาสานเป็นกระสอบสำหรับบรรจุเพื่อลำเลียงขนส่งข้าวเปลือก ทั้งนี้ยังมีการออกแบบครกตำข้าว เครื่องสีข้าวแบบมือหมุน กระดังสำหรับคัดแยกเมล็ดข้าว ฯลฯ สิ่งเหล่านี้คือศิลปะพื้นบ้านที่เกิดจากกระบวนการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม

ส่วนในการทำเครื่องมือเพื่อจับสัตว์ชนิดต่าง ๆ เพื่อเป็นอาหาร ก็มีการออกแบบอุปกรณ์เหล่านั้นให้เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่ เช่น ในหน้าน้ำหลากก็จะมีเครื่องมือเฉพาะที่เหมาะสมกับนิสัยของปลาและความแรงของน้ำ การจับปลาในหน้าแล้งก็จะต้องใช้เครื่องมืออีกชนิดหนึ่งที่เหมาะสมกับขนาดของปลาในหน้าแล้ง นอกจากนี้ สิ่งที่น่าสังเกตในการประดิษฐ์เครื่องมือในการจับปลานั้นได้มีการเรียนรู้ลักษณะนิสัยเฉพาะของสัตว์น้ำแต่ละประเภทอย่างละเอียด แล้วประดิษฐ์ให้เหมาะสมกับนิสัยของสัตว์น้ำชนิดนั้น ด้วยลักษณะเช่นนี้ชาวชนบทจึงเป็นผู้ที่รู้จักสังเกตดินฟ้าอากาศ สภาพแวดล้อมจากชีวิตจริง แล้วค่อย ๆ สร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม

จะเห็นได้ว่า ศิลปะพื้นบ้านและศิลปกรรมเชิงพุทธศาสนาสำหรับชีวิตและสังคมชนบทนั้นมีลักษณะร่วมของการพึ่งพาการผลิตแบบพึ่งตนเองเป็นหลักเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคจึงสามารถ กำหนดเงื่อนไขในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้จากนั้นเมื่อคนในชนบทสนใจการแลกเปลี่ยนในระบบเงินตราและใช้สินค้าต่าง ๆ ที่ตนเองไม่สามารถผลิตได้จึงเป็นที่มาของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภาคเกษตรกรรมไปสู่การผลิตแบบปฏิวัติเขียวโดยการใช้เทคโนโลยีการผลิตที่เร่งปริมาณให้มากพอกับความต้องการของการซื้อขายแลกเปลี่ยนซึ่งการทำเช่นนี้จนมากเกินไปจึงนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็วจนไม่สามารถพึ่งสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้อีกต่อไป ศิลปะพื้นบ้านในฐานะที่อาศัยหลักสำคัญสองประการ คือ 1) การพึ่งตนเอง และ 2) ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น เมื่อวิถีทางสองประการนี้ถูกสั่งคลอน ศิลปะพื้นบ้าน

และศิลปกรรมเชิงศาสนาในชุมชนจึงลดบทบาทลง

ความหมายแท้จริงของกระบวนการนี้คือ การลดบทบาทในการพึ่งพาธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และสิ่งของเครื่องใช้ในธรรมชาติ พัฒนาไปเป็นการพึ่งพาในระบบการตลาดที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนและทำกำไรจากการสะสมเงินทุนแทนการผลิต ระบบตลาดจึงเลื่อนขึ้นมามีอิทธิพลเหนือสิ่งแวดล้อม ฉะนั้นชาวนาเมื่อไม่สามารถพึ่งพาระบบการผลิตด้วยทักษะของตนเองได้ จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการผลิตในเชิงอุตสาหกรรม แต่กระนั้นการปลูกข้าวที่เร่งผลผลิตเพื่อตอบสนองต่อกลไกตลาดก็กลับทำให้ชาวนามีต้นทุนสูงกว่าการผลิตแบบดั้งเดิมมากพร้อม ๆ กับการเร่งทำลายสิ่งแวดล้อมจนไม่สามารถดำรงชีพแบบพึ่งตนเองได้ ฉะนั้นความหมายของศิลปะพื้นบ้านเปรียบได้เป็นสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต การเลิกใช้ศิลปะพื้นบ้านในชีวิตประจำวันจึงสามารถพยากรณ์ชีวิต ความคิด และโลกทัศน์ของคนในชุมชนได้ ซึ่งจะสัมพันธ์กับการเจริญเติบโตกับเศรษฐกิจแบบทุนนิยมด้วย เนื่องจากการใช้วัสดุที่ผลิตในเชิงอุตสาหกรรมทดแทนศิลปะพื้นบ้านให้ความสะดวกไม่ต้องเสียเวลาในการสร้างสรรค์ด้วยตนเอง และสามารถใช้สอยประโยชน์ได้ทันที ทั้งนี้ยังมีความสัมพันธ์กับเวลาของการดำรงชีวิตประจำวันด้วย กล่าวคือเมื่อระบบอุตสาหกรรมต้องกระตุ้นให้บริโภคและอาศัยการแข่งขันกันทำงาน หรือให้ก้าวล้ำคนอื่น ๆ ซึ่งหมายถึงการก้าวล้ำในความสะดวกสบายตามที่มนุษย์ปรารถนา ความหมายของเวลาในการผลิตและใช้ชีวิตแบบอุตสาหกรรมที่เน้นการบริโภคจึงรู้สึกว่ามีเวลานั้นสั้นกว่าการใช้ชีวิตในวิถีของเกษตรกรรม ทั้งที่จริงเวลายังคงเดิมแต่มนุษย์ได้ให้นิยามใหม่กับชีวิต เวลาจึงถูกนิยามให้เป็นสิ่งใหม่ด้วย ความรวดเร็วจึงเป็นจุดมุ่งหมายของสังคมในเชิงอุตสาหกรรม

การถูกแทนที่ของศิลปะพื้นบ้านจึงไม่ใช่ความหมายในการเลิกใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมเท่านั้น แต่เป็นการให้ความหมายใหม่แก่สังคม โดยนิยามว่าชีวิตนั้นต้องเร่งรีบเพื่อก้าวให้ไกลกว่าคนอื่นในสังคมเดียวกัน ใครสามารถพัฒนาเครื่องใช้จนสามารถเป็นเจ้าของบริษัทที่มีการค้าข้ามดินแดนไปหลายประเทศได้ถือว่าเป็นความสำเร็จของชีวิต การคิดเช่นนี้ก่อให้เกิดปัญหาใหม่ ๆ ขึ้นมากมาย และมนุษย์ก็ต้องคอยตามแก้ปัญหาเหล่านั้นตามที่ตนเองได้สร้างขึ้น ดังนั้นปัญหาของการครอบครองความยิ่งใหญ่ในด้านเศรษฐกิจจึงนำไปสู่ปัญหาสิ่งแวดล้อม การเมือง ครอบครัวยุทธศาสตร์ ยาสเสพติด การละเมิดสิทธิมนุษยชน ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ

และศาสนา จนกลายเป็นความขัดแย้งทางสังคมตราบเท่าทุกวันนี้

ฉะนั้น การเปลี่ยนแปลงในกรอบแนวคิดของการพัฒนาที่เริ่มต้น ปฏิวัติอุตสาหกรรมในประเทศตะวันตก และสร้างความเชื่อว่ายิ่งพัฒนาทาง เทคโนโลยีเพื่อสนองตอบต่อความสะดวกสบายของมนุษย์มากเท่าใดเท่ากับเป็น เครื่องมือวัดความเจริญรุ่งเรืองของคุณภาพชีวิตมนุษย์ กระแสแห่งการพัฒนาดังกล่าวได้รับช่วงต่อกันเป็นทอด ๆ จนเข้าสู่วรรณกวีนิพนธ์ต่าง ๆ ทั่วโลก แม้กระทั่ง ชุมชนวัดเวียง กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของศิลปะพื้นบ้านจึง แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาสังคมให้ทันสมัยไม่ว่าในมิติใด ก็มีความสัมพันธ์กับ ศิลปกรรมของชุมชนอย่างมิอาจหลีกเลี่ยง

ด้วยเหตุนี้ชุมชนวัดเวียงที่เคยพึ่งตนเองในระบบการผลิต และมีความคิดสร้างสรรค์ในการดัดแปลงสิ่งแวดล้อมให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ทั้ง ประโยชน์ทางด้านดำรงชีวิต และประโยชน์ทางความงามทางสุนทรียะในลักษณะ ของศิลปะพื้นบ้านจึงต้องเปลี่ยนแปลงไป เมื่อชุมชนเปลี่ยนวิถีคิดในการผลิตเป็นแบบ ทุนนิยมและได้ส่งผลให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไปจนไม่สามารถผลิตศิลปะพื้นบ้านและใช้ งานสิ่งเหล่านี้ได้ต่อไปได้ การผลิตในเชิงอุตสาหกรรมอย่างเต็มรูปแบบจึงเข้ามา แทนที่ศิลปะพื้นบ้านที่มีอยู่เดิม ยิ่งสังคมมีความทันสมัยทางด้านเทคโนโลยีมาก ศิลปะพื้นบ้านก็ยิ่งลดบทบาทหน้าที่ใช้สอยลงตามลำดับ จนกลายเป็นสิ่งหลงเหลือจาก สังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม และเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนใน อดีต

2. การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน กับการเปลี่ยนแปลงคุณค่าและ หน้าที่ของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชน

ในการวิเคราะห์ข้อแรกเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในชุมชน วัดเวียง ทั้งแบบอย่างของศิลปกรรมเชิงศาสนาที่เกิดขึ้นราว 1,000 ปีที่แล้ว และ แบบอย่างของศิลปะพื้นบ้านที่เชื่อมโยงอยู่กับวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมในเชิง เกษตรกรรม ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นทั้งสองแนวทางมีลักษณะร่วมกันอยู่ที่ชุมชนเป็น ทั้งผู้ผลิตและใช้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเหล่านั้นในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะ ศิลปกรรมในเชิงศาสนาสามารถสร้างความหมายของการมีชีวิตด้วยการคำนึงถึง สิ่งอื่น ๆ ให้อยู่กันได้อย่างสมดุล

ส่วนเนื้อหาดังต่อไปนี้ จะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง การ

เปลี่ยนแปลงของชุมชนกับเหตุผลในทางการเปลี่ยนแปลงคุณค่าและหน้าที่ของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชน โดยใช้วิวัฒนาการของชุมชนที่ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาตามกระแสของการพัฒนาสังคมให้ทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมที่อาศัยความสามัคคีกันในลักษณะของโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นหลัก สังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมจึงเปลี่ยนสภาพเป็นสังคมแห่งการค้าขาย และเน้นการบริโภคอย่างไร้ขีดจำกัด ซึ่งกระบวนการนี้ได้ส่งผลตอบรับของศิลปกรรมชุมชนอย่างมีอาจหลีกเลี่ยง

2.1 การเดินทางเข้ามาของชาวจีนเพื่อสร้างทางรถไฟเมื่อ 100 ปีที่แล้ว

สถานีรถไฟตลาดไชยา เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของการพัฒนาการคมนาคมของประเทศให้ทันสมัย โดยเชื่อมต่อการเดินทางจากปักกิ่งได้สู่ศูนย์กลางของประเทศ การดำเนินการสร้างทางรถไฟในครั้งนั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นตามเส้นทางตัดผ่าน มีการตั้งสถานีเพื่อเป็นชุมทางของการขนส่งทำให้ชุมชนตามชนบททั้งหลายเติบโตขึ้น การประกอบธุรกิจการค้ามักเกิดขึ้นบริเวณสถานีรถไฟเป็นหลัก

ชุมชนวัดเวียงตั้งอยู่ห่างสถานีรถไฟตลาดไชยาราว 200 เมตร การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับกิจกรรมทางธุรกิจของการซื้อขายแลกเปลี่ยนซึ่งพ่อค้าคนกลางก็ได้อาศัยรถไฟเป็นเครื่องมือในการขนส่ง และชาวบ้านรู้จักซื้อสินค้าจากสังคมภายนอกจากบริเวณนี้เช่นเดียวกัน การที่กิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นบริเวณสถานีรถไฟทำให้เส้นทางคมนาคมทางน้ำแบบดั้งเดิมได้ลดความสำคัญลง (ชนะ นาคเวช, 2548) และถนนหนทางที่ตัดสู่สถานีรถไฟกลับถูกพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว ตัวอย่างเช่น “ถนนรักษันรกิจ” ในปัจจุบัน

เนื่องจากการสร้างทางรถไฟในอดีตนั้นได้จ้างคนงานชาวจีนที่อพยพมาจากเมืองจีนเข้ามาทำงานทำในประเทศไทย การรับจ้างสร้างทางรถไฟจึงเป็นอาชีพหนึ่งที่รองรับทักษะแรงงานของชาวจีนเหล่านั้น การสร้างทางรถไฟของชาวจีนมิใช่การใช้แรงงานแต่เพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมของชนชาตินั้น ๆ ด้วย ฉะนั้นการใช้ชีวิตของชาวจีนจึงนำมาสู่ส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชุมชน เช่น การผลิตไข่เค็มไชยาที่มีชื่อเสียงโด่งดังกลายเป็นสินค้าประจำชุมชนไชยา ก็มีที่มาจากทักษะการถนอมอาหารของชาวจีน เมื่อครั้งเดินทางมาสร้างทางรถไฟแล้วมีการเลี้ยงเป็ดเพื่อบริโภคไข่

ต่อมาเมื่อไซมีปริมาณมากจึงใช้ความรู้การถนอมอาหารเพื่อเก็บไซเบ็ดให้สามารถบริโภคได้ยาวนานขึ้น จึงคิดวิธีทำไซเค็มขึ้นมา และกลายเป็นสินค้าชุมชนจนถึงปัจจุบัน

เมื่อชาวจีนเริ่มเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชน อาชีพหลักในระยะแรกคือการเป็นลูกจ้างสร้างทางรถไฟ การสร้างทางรถไฟเป็นเวลานานทำให้รู้จักกับคนท้องถิ่น มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนผลผลิตโดยคนท้องถิ่นบางส่วนประกอบอาชีพขายอาหารให้กับคนงานเหล่านั้น การรู้จักคุ้นเคยนี้บางครั้งอาจเกิดมีการแต่งงานกับชนพื้นเมือง มีการตั้งรกรากสร้างครอบครัวกับคนท้องถิ่น คนจีนส่วนหนึ่งที่สร้างทางรถไฟเสร็จแล้วจึงไม่ต้องการเดินทางไปอื่นอีก ส่วนบางคนนั้นถูกโกงค่าแรงหรือมีเงินไม่พอสำหรับเดินทางกลับบ้าน จึงหันมาประกอบอาชีพรับจ้างในชุมชนนี้แทน เช่น กรณีของ นางอ้อย ศิริไพศาลกุล (2548) ปัจจุบันประกอบอาชีพขายอาหารใกล้สถานีรถไฟตลาดไชยา เธอเล่าให้ฟังว่าพ่อของเธอเป็นคนงานสร้างทางรถไฟ และแต่งงานกับคุณแม่ซึ่งเป็นชาวพื้นเมือง ทั้งคู่จึงประกอบอาชีพขายอาหารและเป็นพ่อค้าคนกลางในการขายส่งข้าวไปยังตลาดบ้านดอนโดยทางเรือ และบรรทุก “ใบจาก” ของชุมชนบางใบไม้มาขายยังชุมชนไชยาอีกต่อหนึ่ง อีกกรณีหนึ่งที่มีลักษณะคล้าย ๆ กันคือ นางสาวน มณีรัตน์ (2548) เป็นอดีตชาวนาแถบสี่แยกท่าโพธิ์ ซึ่งคุณพ่อของเธอก็เป็นคนจีนสร้างทางรถไฟเช่นเดียวกัน แต่ครอบครัวของเธอยึดอาชีพทำนามากกว่าการไปค้าขายในเมือง

นอกจากนั้นชาวจีนบางส่วนก็ทำการสร้างโรงสีข้าว อย่างครอบครัวของนางกิมอยู่ แซ่ตั้ง (2548) ซึ่งเป็นลูกสาวของเจ้าแก้วเทียม ผู้มีกิจการโรงสีที่ใหญ่ที่สุดในละแวกนี้ การเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตจากเคยพึ่งพาเครื่องสีข้าวแบบเทคโนโลยีชาวบ้านที่ใช้ไม้ไผ่สานจนพัฒนาารูปแบบเป็นเครื่องสีข้าวระดับครัวเรือน การเปลี่ยนแปลงมาใช้การสีข้าวด้วยโรงสีแบบเครื่องกล จึงเป็นการเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงสภาพการผลิตครั้งสำคัญ ความสัมพันธ์ระหว่างโรงสีและชุมชนกับชาวนา จึงเป็นกลไกตลาดอย่างแรกที่เข้าถึงวิถีชีวิตของชาวนา

2.2 การเปลี่ยนแปลงตามการพัฒนาเส้นทางคมนาคม

เมื่อชุมชนได้ถูกเชื่อมต่อด้วยทางรถไฟ ทำให้การคมนาคมสู่สังคมภายนอกทำได้สะดวกขึ้น การพัฒนาเส้นทางคมนาคมก็ไม่ได้หยุดอยู่แค่เพียงการสร้างทางรถไฟเท่านั้น ทั้งนี้เพราะนโยบายแรก ๆ ของประเทศกำลังพัฒนา

คือ การจัดทำโครงสร้างพื้นฐานของการขนส่ง เพื่อให้ประชาชนสามารถเดินทาง
ได้โดยสะดวก การสร้างถนนหนทางมาก ๆ ส่วนหนึ่งก็สามารถรองรับการขยายตัว
ของธุรกิจยานยนต์ได้ เส้นทางในชุมชนวัดเวียงจึงถูกพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว
โดยมีชุมชนสถานีรถไฟตลาดไชยาเป็นศูนย์กลาง ต่อจากนั้น “ถนนรักษันรกิจ”
ก็ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อเชื่อมต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่อยู่ริมทะเลแถบตำบล
พุมเรียงกับชุมชนที่อยู่แถบทุ่งนาอย่างชุมชนวัดเวียง ซึ่ง นางอ้อย ศิริไพศาลกุล
(2548) ได้เล่าว่าถนนสายดังกล่าวได้อาศัยผู้ที่ไม่มีเงินค่า “รัชชูป” จ่ายให้รัฐบาล
จึงใช้แรงงานในการสร้างถนนสายนี้เพื่อชดใช้แทนค่าเงิน ประกอบกับถนนสาย
ไชยา-พุนพิน ก็ได้พัฒนาขึ้นต่อเชื่อมชุมชนรอบนอกกับศูนย์กลางของจังหวัด
สุราษฎร์ธานี แต่เดิมที่เคยใช้เรือสำเภาล่องไปมาระหว่างไชยากับตัวเมือง
สุราษฎร์ธานี เมื่อครั้งที่ยังใช้เส้นทางน้ำเพื่อนำข้าวมาขายแก่ชุมชนภายนอก การ
คมนาคมทางถนนที่สะดวกรวดเร็วทำให้ชุมชนชนบทมีสภาพเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น
ต่อจากนั้นเมื่อรัฐบาลได้สร้างถนนสายเอเชีย หมายเลข 41 และเสร็จสิ้นเมื่อปี พ.ศ.
2528 การคมนาคมกับสังคมภายนอกจึงเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว คนในชุมชน
บางส่วนก็มียศอาชีพใหม่ ๆ ที่มาพร้อมกับความเจริญของการคมนาคม อย่างอาชีพ
แผงค้าไข่เค็มริมทางหลวง

สภาพของร้านค้าไข่เค็มไชยาริมถนนสายเอเชีย คือภาพต่อเนื่องของ
การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชุมชน แม้ค้าหลายคนเป็นอดีตชาวนาในแถบชุมชน
วัดเวียง แต่เมื่อ 40 ปีที่ผ่านมาไม่มีแหล่งน้ำสำหรับใช้เพื่อการปลูกข้าว จึงผันตัวเอง
มาเป็นแม่ค้าขายไข่เค็มแทน นอกจากนั้นมีชาวนาบางส่วนเปลี่ยนจากการทำนา
เป็นการเลี้ยงเป็ด เพื่อผลิตไข่เป็ดส่งขายให้กับอุตสาหกรรมไข่เค็มอีกต่อหนึ่ง
ไม่เฉพาะร้านค้าไข่เค็มเท่านั้นที่ขยับเข้าใกล้ถนนสายเอเชีย บ้านเรือนของคนใน
ละแวกนี้ก็มีการจัดสร้างใกล้กับถนนสายเอเชียมากขึ้น

การคมนาคมทางบกที่สะดวกรวดเร็วและเข้าถึงชุมชนที่ห่างไกล
มีผลให้ทรัพยากรจากชุมชนไหลเข้าสู่การแปรรูปในส่วนกลางอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะ
จะเป็นสินค้าข้าว การแปรรูปปาล์ม หรือการขนส่งผลไม้ ทำให้ทรัพยากรจาก
ชุมชนชนบทมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต จากเกษตรกรรมเพื่อการบริโภค
ไปสู่การค้า ทำให้การใช้ทรัพยากรคำนึงถึงการแลกเปลี่ยนทางการตลาดมากกว่า
คุณภาพชีวิตของคนในชุมชน วิถีชีวิตชนบทจึงไม่มีเวลาว่างมาสนใจกับงาน
ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นแบบสังคมดั้งเดิม และไม่มีเวลาที่จะประดิษฐ์ศิลปะพื้นบ้าน

เพื่อใช้สอยในครัวเรือนอีกต่อไป เพราะสิ่งประดิษฐ์เหล่านี้ต้องใช้เวลา ความประณีต สุนทรีย์ การออกแบบ ประกอบกับสินค้าจากภายนอกชุมชนที่ผ่านเส้นทางคมนาคมที่เข้ามาแทนที่สิ่งประดิษฐ์ด้วยมืออย่างศิลปะพื้นบ้านได้อย่างรวดเร็ว สามารถตอบสนองความต้องการอย่างเร่งด่วนได้ สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ต้องการความเร็ว เป็นส่วนหนึ่งในการดำรงอยู่ในสังคมทันสมัย ฉะนั้นการคมนาคมที่สะดวกรวดเร็วโดยคำนึงถึงถนนหนทางที่ทันสมัยสามารถเชื่อมต่อการค้าขายกับสังคมภายนอกได้ จึงมีอิทธิพลเหนือคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอันเก่าแก่ของชุมชน

2.3 การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตในเชิงเกษตรอุตสาหกรรม

เมื่อมีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมให้ทันสมัย เพื่อสามารถนำผลผลิตจำนวนมากเคลื่อนย้ายสู่ตลาดภายนอกชุมชนได้ การผลิตจากเกษตรกรรมแบบบริโภคนิยมเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการค้าเมื่อ 40 ปีที่แล้ว ชาวนาในชุมชนวัดเวียงจึงได้รับการเสนอแนะให้ละทิ้งข้าวพื้นเมือง ให้หันมาปลูกข้าวพันธุ์ กข. โดยให้เหตุผลว่าสามารถเป็นข้าวที่ให้ผลผลิตอย่างรวดเร็ว เพียงสามเดือนก็เดือนก็สามารถเก็บเกี่ยวได้ ในเวลา 1 ปี จึงสามารถทำนาได้ถึง 3 ครั้ง ปริมาณผลผลิตต่อไร่สูงกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมือง ด้วยเหตุผลที่แสดงให้เห็นข้อดีของระบบการผลิตแบบใหม่ที่ได้ผลผลิตเป็นจำนวนมาก ประกอบกับบริบทของชุมชนส่วนอื่น ๆ ได้พัฒนาล่วงหน้าไปแล้ว ทั้งถนนหนทาง และกลไกตลาด ทำให้ชาวนาที่นี้จึงตัดสินใจเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก โดยอาศัยเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรเป็นทุนในการซื้อปุ๋ย ซื้อยาฆ่าแมลง ซื้อรถไถ ชาวนาที่ไม่เคยสัมผัสกับวิถีชีวิตแบบเงินตรา ไม่เคยมีประสบการณ์การบริหารจัดการแต่ก็ต้องเข้าสู่กลไกนี้ ด้วยเหตุที่ต้องการเพิ่มผลผลิต หนี้สินของชาวนาจึงค่อย ๆ เริ่มต้นจากการซื้อรถไถ ปุ๋ย และยาฆ่าแมลง (เจือ ศรีขาว และคณะ, 2548)

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตเช่นนี้เป็นการเปลี่ยนจุดมุ่งหมายของการผลิต ซึ่งเดิมเป็นการผลิตเพื่อการยังชีพเปลี่ยนไปสู่การผลิตเพื่อการค้า การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้ชาวนามีความมุ่งมั่นที่จะสะสมเงินตราแทนการคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมแบบดั้งเดิม การผลิตเช่นนี้ทำให้เกิดผลกระทบต่อวงจรชีวิตชาวนาโดยรวม เพราะเป็นการจัดการฐานทรัพยากรที่ไม่เหมาะสมและใช้ประโยชน์อย่างไม่คุ้มค่า เช่น การทำนาแบบดั้งเดิมใช้ควายไถนาไม่ต้องใช้น้ำมันอาศัยแต่เพียงวัชพืชในท้องถิ่นเป็นอาหาร ส่วนมูลของสัตว์เหล่านั้นก็เป็นปุ๋ยได้ ส่วนสัตว์น้ำตามธรรมชาติ

ก็สามารถจับกินเป็นอาหารได้ การทำนาแบบดั้งเดิมกับสิ่งแวดล้อมแบบธรรมชาติจึงสามารถลดต้นทุนในการใช้จ่ายได้เป็นอย่างดี ส่วนการผลิตแบบใหม่แม้จะได้เงินมากเพราะผลผลิตมีมาก แต่ก็ต้องเสียเงินหมดไปกับต้นทุนการผลิต และค่าครองชีพที่ต้องซื้อหาด้วยระบบเงินตราเป็นหลัก (สวัสต์ ทองอุ่น, 2548)

นอกจากนี้การผลิตแบบเกษตรอุตสาหกรรมก็ไม่มีคามยั่งยืน เพราะอัตราเร่งที่สูงทำให้สภาพแวดล้อมถูกทำลายอย่างรวดเร็ว ดินในทุ่งนามีสภาพแข็งผิดธรรมชาติ เพราะปุ๋ยและยาฆ่าแมลง เมื่อทำนาหลายครั้งก็ต้องเพิ่มความเข้มข้นของเคมีภัณฑ์มากขึ้น ในระยะหลังต้นทุนจึงเพิ่มสูงขึ้นกว่าราคาผลผลิต ประกอบกับแหล่งน้ำธรรมชาติทั้งในฤดูฝนและน้ำจากคลองชลประทานก็ได้เหือดแห้งเพราะการสัมปทานป่าไม้ทางทิศตะวันตกแถบตำบลโมถ่ายถึงทิวเขาในจังหวัดระนอง ซึ่งเป็นผืนป่าต้นน้ำของชุมชนนี้ เมื่อมีต้นทุนการผลิตสูงประกอบกับขาดน้ำในการทำนาทำให้อาชีพชาวนาได้รับผลกระทบจากการเร่งเพิ่มผลผลิต โดยยึดแนวทางการตลาดเป็นเป้าหมายสำคัญ (เขิม คงเลข, 2548)

ด้วยสภาพการผลิตที่เร่งรีบเพิ่มผลผลิตเช่นนี้ วิถีชีวิตของชุมชนจึงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมโดยก้าวเข้าสู่วงจรของการผลิตเพื่อการค้าเป็นสำคัญ ศิลปกรรมของชุมชนในฐานะเป็นอารยธรรมดั้งเดิมไม่สามารถพัฒนาให้เพิ่มผลผลิตอย่างรวดเร็วได้ สุนทรียะทางศิลปกรรมจึงเหินห่างจากวิถีชีวิตไปเรื่อย ๆ แม้แต่ศิลปะพื้นบ้านก็ต้องลดบทบาทตามกลไกของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้มีทรัพยากรในการผลิตศิลปะพื้นบ้านน้อยลงตามลำดับ ส่วนศิลปะพื้นบ้านที่หลงเหลือจากวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมก็ถูกปล่อยทิ้ง ในฐานะที่เป็นอุปกรณ์ที่ไม่ได้ร่วมสมัยกับยุคอุตสาหกรรม ฉะนั้นการเร่งรีบในการผลิตนำมาสู่การใช้เทคโนโลยีแบบใหม่ที่สนองต่อความรวดเร็วได้ดีกว่า วัฒนธรรมเก่าจึงเป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป เวลาในการผลิตจึงมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน

2.4 ผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมและการสัมปทานป่าต้นน้ำ

การเร่งรีบเพิ่มผลผลิตของชุมชนด้วยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต นำไปสู่การโหมใช้ทรัพยากรอย่างหนักหน่วง ในขณะที่ชาวนาเปลี่ยนกระบวนการผลิตโดยใช้เทคโนโลยีและเคมีภัณฑ์เข้าเป็นส่วนหนึ่งในการผลิต ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ในเวลาเดียวกันผืนป่าทาง

ทิศตะวันตกของชุมชนได้มีการเปิดป่าให้สัมปทานแก่นายทุน ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแตกต่างกับการได้มาซึ่งเงินตรา ปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นสถานการณ์ธรรมชาติของประเทศกำลังพัฒนา ที่ต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติแลกเปลี่ยนกับเงินตราต่างประเทศเพื่อนำไปซื้อเทคโนโลยี

เขิม คงเลข (2548) ความอ้างที่เคยรับจ้างลากไม้ในป่าแถบนี้เล่าว่า เขามีหน้าที่จับช้างมาฝึกหัดให้ลากไม้ และมีอาชีพรับจ้างลากไม้ออกจากป่าเพื่อจำหน่ายแก่ชุมชนพื้นราบ แต่การทำไม้ในช่วงสัมปทานนี้ทำให้ป่าเสียหายหนัก เนื่องจากนายทุนที่ทำธุรกิจแปรรูปไม้อาศัยเครื่องมือที่ทันสมัยตัดไม้จนหมดป่า การตัดไม้บริเวณต้นน้ำจึงมีผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของชาวนาในชุมชนพื้นราบ เช่นชุมชนวัดเวียง และพื้นที่ใกล้เคียงที่อาศัยล่าคลองโซยาเป็นแม่น้ำสายหลักเพื่อใช้น้ำในการเพาะปลูก ประกอบกับการโหมใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตในเชิงเกษตรอุตสาหกรรมทำให้ปริมาณน้ำมีไม่เพียงพอต่อการทำเกษตร ถึงแม้ทางการจะแก้ปัญหาโดยการสร้าง “เขื่อนท่าหก” ในปี พ.ศ. 2514 แต่ก็ไม่สามารถผันน้ำให้ชาวนาได้ เนื่องจากปริมาณน้ำที่มีน้อยไม่เพียงพอแก่การแจกจ่าย ปัจจุบันนี้พื้นที่นาจึงถูกทิ้งให้รกร้างว่างเปล่า บางแห่งก็กลายเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ บางแห่งเปลี่ยนเป็นสวนปาล์มน้ำมันและยางพารา

ผลของการพัฒนาชุมชนตั้งแต่การเริ่มสร้างทางรถไฟ จนถึง การเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตของชุมชน มีผลทำให้คนในชุมชนต้องดิ้นรนเพื่อการบริหารจัดการการเปลี่ยนแปลงที่ค่อย ๆ คืบคลานเข้าสู่วงจรของธุรกิจการตลาด การที่ชาวนาเร่งสร้างผลผลิตจนไม่สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืนได้ ก็กลับเป็นผลดีของธุรกิจทุนนิยมที่จะได้แรงงานจากชนบทเข้าไปเป็นกองทัพแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ภาคอุตสาหกรรมจึงสามารถทำกำไรจากต้นทุนแรงงานราคาถูกได้เป็นอย่างดี

2.5 การเปลี่ยนแปลงอาชีพจากการทำนาสู่การทำสวนปาล์มและยางพารา

การเปลี่ยนแปลงของอาชีพชาวนาเพื่อเข้าใกล้เกษตรกรรมกิ่งอุตสาหกรรม ยิ่งเห็นสภาพชัดเจนขึ้นเมื่อท้องนาที่ถูกทิ้งร้างได้ถูกแปรสภาพเป็นแหล่งปลูกพืชเศรษฐกิจ เพราะเกษตรกรรมสมัยใหม่มีการคำนวณพืชที่เป็นความต้องการทางเศรษฐกิจไว้ล่วงหน้า ปาล์ม น้ำมัน และยางพารา คือเป้าหมาย

ของการเกษตรกึ่งอุตสาหกรรม เนื่องจากพืชดังกล่าวไม่จำเป็นต้องใช้น้ำปริมาณมาก เช่นการทำนา ชาวนาส่วนหนึ่งจึงลงทุนในกิจการนี้เพื่อให้สอดคล้องกับกลไกตลาด ด้วยปรากฏการณ์นี้แสดงให้เห็นว่าวิถีการผลิตในเชิงอุตสาหกรรม มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนเป็นอย่างมาก แม้วิถีทางเช่นนี้จะพัฒนาขึ้นเมื่อราว 200 ปีที่ผ่านมา แต่มีพลังในการขับเคลื่อนวิถีชีวิตของคนทั่วโลกเป็นอย่างดี เศรษฐกิจการค้าการลงทุนจึงเป็นปัจจัยชี้ขาดคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในอนาคต ชาวนาบางส่วนที่ไม่สามารถหาทุนมาปลูกพืชในเชิงเศรษฐกิจได้ ก็ผันตัวเองไปเป็นแรงงานในธุรกิจอุตสาหกรรมและบริการแทนการประกอบอาชีพทำนาแบบเดิม ส่วนลูกหลานชาวนาที่ได้รับการศึกษาชั้นสูงก็มุ่งเข้าสู่การทำงานในระบบอุตสาหกรรม ลูกหลานชาวนาที่ไม่ได้รับการศึกษาชั้นสูงก็บุกเบิกขึ้นไปทางทิศตะวันตก เพื่อทำสวนผลไม้ในพื้นที่โล่งเตียนจากการสัมปทานป่าไม้ในอดีต (สิริ แสงแก้ว และคณะ, 2548)

จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของชุมชนค่อย ๆ ก้าวเข้ามาผนวกเป็นหนึ่งเดียวกับระบบทุนนิยมตามลำดับ ธุรกิจการค้าการลงทุนเพื่อแสวงหากำไรจึงกลายเป็นเป้าหมายของวิถีชีวิตในชุมชน ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นหากจะแปลงเป็นทุนได้บ้างก็ต้องอาศัยเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อชมประวัติศาสตร์ของชุมชนอย่างที่ปรากฏในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติไชยา และพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดเวียง แต่สำหรับวิถีชีวิตของชุมชนนั้น トラบใดที่ธุรกิจการค้าที่ค้ำนึ่งถึงก็ำไรเป็นเป้าหมาย ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนก็ยั้งห่างออกจากความคิดทางธุรกิจอย่างมาก เพราะศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อการแสวงหากำไรเป็นหลัก

สรุปผลการวิจัย

ดังที่ได้แสดงลักษณะของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนทั้งในแง่ของศิลปกรรมเชิงพุทธศาสนา และศิลปะพื้นบ้านว่ามีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนในอดีต เนื่องจากบริบทของชุมชนในอดีตเป็นสังคมเกษตรกรรมเพื่อการบริโภค จากนั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาที่ต้องการทำให้สังคมทันสมัย ประชากรสามารถมีสินค้าอุปโภคบริโภคได้อย่างไม่จำกัด ทำให้สังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมเปลี่ยนไปเป็นสังคมที่มีระบบการผลิตในเชิงอุตสาหกรรม เน้นการค้าการทำกำไรจากการประกอบธุรกิจเป็นหลัก ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งเป็นลักษณะของวัฒนธรรมดั้งเดิมในบริบทของความคิดแบบเก่า ย่อมไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตปัจจุบัน การแยก

ออกจากกันของศิลปวัฒนธรรมแบบเก่ากับวิถีชีวิตแบบใหม่ จึงเกิดขึ้นจากเงื่อนไขของ จุดมุ่งหมายที่ต่างกัน เพราะศิลปวัฒนธรรมชุมชนเป็นการแสดงออกของโลกทัศน์ แบบดั้งเดิม ในครั้งที่การบริโภค การค้าการลงทุน การคมนาคมยังไม่เข้มข้นอย่าง ปัจจุบัน ส่วนวิถีชีวิตแบบใหม่มีจุดมุ่งหมายแห่งการบริโภคทางวัตถุเป็นสำคัญ

ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

1. การศึกษาวิจัยทางด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ควรกำหนดนิยามและ ขอบเขตให้ชัดเจนว่า ต้องการศึกษาศิลปวัฒนธรรมแบบใด และควรใช้บริบทอื่น ๆ ประกอบการศึกษาด้วย เช่น บริบททางศาสนา ปรัชญา สิ่งแวดล้อม อาชีพ การ ปกครอง เพื่อเชื่อมโยงบริบทต่าง ๆ เข้าด้วยกันจนทำให้เห็นความสัมพันธ์ในเชิงลึก

2. การศึกษาวิจัยทางด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ควรเชื่อมโยงบริบททาง ประวัติศาสตร์ของชุมชนนั้น ๆ อย่างลึกซึ้ง เพราะเหตุว่า ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็น วัฒนธรรมดั้งเดิมในยุคเกษตรกรรมแบบยั่งยืนและพึ่งพาตนเองเป็นหลัก จากนั้นควร ถอดรหัสจากศิลปวัฒนธรรมทุกสิ่งปรากฏอยู่เพื่อวิเคราะห์ความคิดเบื้องหลังของ ปรากฏการณ์

3. ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นมิได้ปรากฏอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่จะมีมิติของ ความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตทั้งทางร่างกายและจิตใจ หรือผูกพันกันทั้งสอง ประการ และคุณค่าศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น มักเป็นคุณค่าทางจิตใจเป็นหลัก และควร วิเคราะห์ต่อว่าคุณค่าทางจิตใจจะมีประโยชน์ต่อชีวิตส่วนตัวและส่วนรวมอย่างไร

เอกสารอ้างอิง

- ชัยอนันต์ สมุทรวานิช. 2544. **จากรัฐชาติสู่รัฐตลาด**. กรุงเทพฯ: บ้านพระอาทิตย์.
เดช ตูลากรรชนะ. ม.ป.ป. **พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน**. กรุงเทพฯ: กรมการทหาร
สื่อสาร.
ธรรมทาส พานิช. 2538. **พนม ทวารวดี ศรีวิชัย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
สุภาพใจ.
_____. 2542. **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาสมัยศรีวิชัย**. กรุงเทพฯ: เอ.พี.
กราฟฟิคดีไซน์และการพิมพ์.
ธีรยุทธ บุญมี. 2546. **โลก MODERN & POST MODERN**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ: สายธาร.

- _____ . 2546. **ความคิดหลังตะวันตก**. กรุงเทพฯ: สายธาร.
- พิทยา ว่องกุล. 2541. “ยุทธศาสตร์ชุมชนชาติปโตย การสร้างชุมชนแบบองค์รวมและเครือข่าย” ใน **ยุทธศาสตร์ประเทศไทย 1999-2000**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- พุทธทาส ภิกขุ. 2540. **แนวสังเขปของโบราณคดีรอบอำเภอบ้านดอน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: เพาเวอร์พรินท์.
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. 2531. ประวัติศาสตร์อาณาจักรศรีวิชัย. ใน **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูโสภณเจตสิกการาม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. 2541. “วัฒนธรรมกับการพัฒนา,” ใน **ยุควัฒนธรรมทาส**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____ . 2541. “วิถึบูรณาการ: ทางออกทางภูมิปัญญา,” ใน **ยุทธศาสตร์ประเทศไทย 1999-2000**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- วอลเดน เบลโล และคณะ. 2542. **วิกฤตกระแสนโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพฯ: เสริมสิขาลัย.
- _____ . 2542. **วิกฤตกระแสนโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. 2543. “**หลักสูตรคุษฎีบัณฑิต สาขาศิลปวัฒนธรรมวิจัย**” ในการวิจัยศิลปวัฒนธรรมกับการบูรณาการความรู้. กรุงเทพฯ: สันติศิริการพิมพ์. หน้า 50-51